

Brauch Magda

A magyar nyelvet nem kell féltetni?

Épség és szépség egymásra rímelő, összefüggő fogalmak, akár élőlényekről vagy tárgyokról, akár — mint esetünkben — egy európai kultúrnyelvről legyen szó. Napjainkban egyre sürgetőbb követelmény szót emelni anyanyelvünk, a magyar nyelv épségéért — szépségéért.

„A magyar nyelv igézetes hangszer, melyen csak kevesen tudnak játszani” — vallja Örkény István, a XX. század második felének egyik legnagyobb próza- és drámaírója. E ritka szép (és igaz) metaforához a magam szegényesebb kifejezőeszközeivel hozzátenném: sajnós, az utóbbi években egyre kevesebb azoknak a magyar anyanyelvűeknek a száma, akik élni tudnak — és akarnak — anyanyelvünk árnyalatokban bővelkedő szókincsével, kifejezőkészségével. Napjainkban a beszélt nyelv — de néha az írott is — szegényedik, elsekélyesedik, eluralkodik benne az idegen hatás, a pontatlanság, az igénytelenség.

Ez a nyelvi közöny, beszédbeli gondatlanság veszélyezteti anyanyelvünk épségét az egész magyar nyelvterületen, de figyelembe kell venni azt a körülményt is, hogy a különféle régiók között a nyelv alkalmazásában, sőt, a tipikus hibákban is vannak eltérések. Ezek azonban könnyűszerrel átszivárognak egyik magyarlakta területről a másikra. Az anyaországnak ebből a szempontból a legnagyobb volna a felelőssége, ennek ellenére a tömegkommunikációs eszközökön át gyakran terjesztik a hanyag, nyegle, közhelyekkel teli beszédet. Elsősorban a kereskedelmi televíziók szinkronizált filmjeire, sorozataira (de néha az eredetiekre is) gondolok, amelyeket magyar anyanyelvű nézők milliói követnek figyelemmel mind az anyaországban, mind annak határain túl. De ártanak az anyanyelv épségének és szépségének a rádiós és televíziós riportműsorok is (ezúttal a közszolgálati rádióra gondolok), amelyekben a riportalanyok — a falusi bácsikáktól, nénikéktől kezdve az ismert közéleti személyiségekig (beleértve a politikai, tudományos, kulturális élet képviselőit, de néha magukat a riportereket is) — szinte percenként fűznek beszédükbe valamilyen fölösleges (de divatos) idegen, jobbára angol eredetű szót, elcsépett, pongyola kifejezést vagy éppenséggel helytelenül használt nyelvtani alakot.

Ha a hírközvegeket (közismertebb, de nem túl szerencsés idegen szóval: a médiumokat) hallgatjuk, ott majdnem minden riportban, beszélgetésben elhangzik

az „aki” vonatkozó névmás hibás alkalmazása „ami”, de főleg „amely” helyett. Mindhárom névmás főnevekre vonatkozik, az „aki” személyekre, az „ami” és az „amely” határozatlan, illetve határozott tárgyakra, intézményekre, szervezetekre, több tagból álló gyűjtőnevekre. Ennek ellenére gyakoriak az ilyen példák: a csoport, az osztály, aki kirándult, az a csapat, aki játszott, a vállalat, akiről szó van, a népes tábor, aki ide eljött, a nemzedék, aki felnőtt, az a réteg, aki meggazdagodott, az egyház, akihez tartozunk, az utazási iroda, aki nem teljesítette a feltételeket, az önkormányzatok, akik kiadták az engedélyt stb. Még a család, házaspár, testvérpár is gyűjtőnevek, tehát azokra vonatkoztatva sem helyes az „aki” vagy (mivel többen vannak) „akik” névmás, de ez utóbbi hiba már-már „polgárjogot nyert” (használatának elterjedtségét tekintve), hiszen ezt nemcsak riportalanyoktól, hanem riporterektől is lehet néha hallani.

Gazdag, változatos szókészletű anyanyelvünket szegényítik egyes „élősködő” szavak, kifejezések, amelyek terjednek a rokon értelműek elnyomása, kiszorítása árán. Ez a folyamat nemcsak stílusbeli szegényedéshez vezet, hanem a mondani való pontosságát, egyértelműségét is károsítja. A nyelvművelés kezdetei óta kifogásolták ebből a szempontból a „csinál” igét. Persze, ez nem minden esetben helytelen, néha megvan a létjogosultsága: nem csinál titkot belőle, megcsinálta a szerencséjét stb. De miért kell hibát, lármát, tréfát, tervet is „csinálni”, mikor így tömörebb: hibázik, lármázik, tréfál, tervez. Máskor odaillőbb igékkel helyettesíthető: tüzet rak vagy gyújt (a „tüzet csinál” szándékos gyújtogatásra érhető), ágyat vet, ebédet, vacsorát főz, reggelit készít, üzletet köt, házat épít, jól vagy rosszul tesz valamit stb.

Éppen az utóbbi 10-20 évben a hírközlésben terjed a „csinál” újabb használati köre, elsősorban a művészvilág berkeiben. Ma már filmet, színdarabot, szöveggönyvet, lapot, folyóiratot, szerepet csinálnak, sőt, könyvet is (írják, szerkesztik, lektorálják, válogatják, nyomtatják, fűzik — mindenik cselekvésre vonatkozhat). Ez a szóhasználat mára már az újságírói zsargonhoz tartozik, de igazán nem minősíthető szerencsésnek, éppen a szóban forgó ige túlterheltsége miatt.

A „csinál” főnévi megfelelője újabban — gyakoriság szempontjából — a „dolog” főnév. Szinte percenként hallható (a hírközlésben is): „Az egy dolog”, például: „Az egy dolog, hogy pénzt adtál, de ennyi nem elég”. Ráadásul ilyenkor az „egy” nem számnév, hanem határozatlan nevelő, mivel hangsúlytalan. Nincs tehát egy dolog, és azzal szemben egy másik dolog, pedig annak volna valami értelme is. (Az egy dolog, hogy akarunk valamit, de más dolog, hogy sikerül-e.) A másik dolog rendszerint elmarad, az „egy dolog” (főnév hangsúlyozva) talán a „tény” szót helyettesíti, talán egy igét (elismerem, belátom), de legtöbbször csak közönséges töltelék szó. Néha a „probléma” helyettesíti, amely már befogadott idegen szó, de ennek gyakorisága is szegényíti a nyelvet. A „probléma” az értelmező szótárak szerint „megoldásra váró feladat”. Jogosan használt tehát ebben a példában: A vállalat anyagbeszerzési problémákkal küzd. De a köznapi életben

ha a gyerekkel az iskolában probléma van, az bizonyára baj, gond, az autó vezetőjének nem problémát okoz a csúszós út, hanem akadályt, nehézséget.

Végül, de nem utolsósorban veszélyeztetni anyanyelvünk épségét, de — szerintem — a szépségét is az utóbbi időben egyre jobban terjedő kicsinyítés, gügyögés is. Ez sem teljesen új keletű, a beszélt nyelv mindig élt a játszi szóalkotással, a kicsinyítésekkel, hiszen így keletkezett a mozi vagy a foci szavunk is. A gyermeknyelv is létező fogalom, a kisgyermek első gügyögő szavai is kicsinyítések: mami, papi, bibi, majd ezekhez jött a csoki, fagy, sul, diri, randi, nagy, dédi meg egyéb gyermek- és diáknyelvi szavak, amelyek családonként és iskolánként változtak. Eddig rendben is volna, hiszen a fiatalság mindig is használt valamilyen sajátos zsargont, amely az idősebb korosztályoktól való elkülönülést szolgálta, de hol vagyunk már ettől! Napjainkban ez a kicsinyítő tendencia valóságos nyelvi divattá nőtte ki magát, és olyan mértékben terjed, hogy elképzelhető: maholnap a szavak többsége ilyen alakban fog élni anyanyelvünkben. A fiatalok „kicsinyített” nyelvhasználatát ma már átment a felnőttekbe is, hallható az utcán, a rádióban, a televízióban, olvasható a budapesti piacokon, vásárcsarnokokban, a vendéglők étlapján. A gyümölcs- és zöldségfélék „új” elnevezése: cseri, öszi, ubi, pari, nari, mand, mogyi, geszti, kápi, dati, foki. Az áruházakban kapható a zsebi vagy zsepi, illetve papírzsepi, háti, füli, valamennyi vadiúj zacsi csomagolva. Lehet enni hambit, mazsicsokit, mozsicsokit. A vendéglőben van sült buri kovi ubival. Az usziban nagy a nyüzszi, a koripályán a zsufi. Aki nem vigyáz magára, torokgyuszit vagy tüdőgyuszit kaphat. Ha valaki nincs szoliban, az szabin van. Remélem, mindenki érti ezeket a szavakat (bár jómagamról ez nem mindig mondható el), de ez a „nyelv” állandóan tovább fejlődik. Nem utolsó sorban a rádió és a televízió terjeszti. „Kellene egy csini ruci szilvire” — hallottam nemrég a tévében (azaz egy csinos ruha szilveszterre). „Ez meglepi lesz” — mondja egy népszerű vetélkedő játékvezetője. Egy zongorázni tanuló gyerektől (aki következetesen a zongora, zongorázik alakokat használta), a műsorvezető megkérdezte: „Szeretsz zon-gizni?” A rádióban (az előbbi példa is onnan való) szó volt egy gombából készített kolbászról. A mintegy 3 perces beszélgetés végén a riporter már elnevezte „vegikolbi”-nak. Megjelent a „sztracsatella” nevű fagyalt, azonnal „sztracsi-fagy” lett belőle. Talán a legjobb szerzemények a „légyszi” (légy szíves helyett) vagy a „kicsinyítések kicsinyítései” a „bocsika”, „köszike”, „nyugika”.

A naponta hallható példák csak egy részét említettem. Tény, hogy ez a „nyelvújítás”, úgy tűnik, megállíthatatlan, hiszen a gyakorlatban minden értelmes szót lehet kicsinyíteni. Minden épkezláb, értelmes magyar szót!

A jelenség okát nehéz tetten érni. Talán divat, hóbort, nyelvi közöny, nyeglegesség, de mindenképpen szerepet játszik benne az egyénieskedés, a játszi szóalkotás eltúlzása, a „jópofáskodásra” való törekvés. Tény, hogy elsősorban a fiatalok körében terjed, de az idősebbek is élnek vele. Ennek okára már könnyebb a magyarázat. Nem akarnak „lemaradni” a fiatalok mögött, utánozzák őket a beszédben is, hogy ezzel is fiatalosabbnak tűnjenek, hogy igazolják „beleválóságukat”. Pedig inkább nevétséges, ha egy nagymama vagy nagypapa

kat”. Pedig inkább nevetséges, ha egy nagymama vagy nagypapa unokáját kézen fogva, így beszél a boltban: „Kérek egy sütit az uncsimnak uzsira, mert megyünk az oviba”. (Magam hallottam ilyesféle mondatot nemrég Budapesten egy idős asszony szájából). Talán az említett rádióriportokban is ezért „tisztelték meg” ilyen beszéddel a fiatal riportalanyokat.

Ha a szülő (nagyszülő, felnőtt, rokon) így beszél a gyerekkel, természetes, hogy annak szókinccse is így fog alakulni, ráadásul a felnőttek már egymás között is így beszélnek. Deme László nyelvész professzor szavait idézve: „A gyermeket nem fölemeljük, hanem négykézlábra ereszkedünk melléje.”

Az anyanyelvünk épségét — és szépségét, gazdagságát — veszélyeztető nyelvi jelenségeket szinte a végtelenségig lehetne sorolni, bírálni, de ezúttal csak néhány igen elterjedt hibára, kórosnak is mondható nyelvi divatra hívtam föl a figyelmet.

Péter Katalin: Havasi gyopár

P. Buzogány Árpád

Az út, amit megjárunk

A gagyfi falutalálkozóra

Ha már elfogy az út előlünk,
ha nem tudjuk, merre van előre,
ha már a májusi szikrázó fénytől
se kapunk jártányi erőre,

ha már botokká válnak
körülettünk a zsenge ágak,
vadak lesnek ránk s minden
tüske csak visszafelé rángat,

ha a csillagokat is ellopják tőlünk
s a kenyeret kezünkből kiragadják —
csak a gondolat maradjon friss,
mint bolyban a szorgalmas hangyák.

Mert ha szólni tudunk még,
nem maradtunk szegények;
itt az is kincs, ha felhangzik
anyánk nyelvén egy ének ...

Majd csak a remény marad meg
s mellette mindennapi jármunk,
de ünnep az, ha kimondhatjuk
valamelyik gyönyörű álmunk

szabadságról és szeretetről
s aztán nagyot hallgatunk, mint a vének;
de az is ajándék, ha ezzel
legalább holnapig élek —

s ha a remény is már elhagy,
— nem simogatnak, nem vesznek ölbe —
a legszebb vágyakkal együtt zuhanunk
az anyanyelvből — az anyaföldbe.
